

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ САНКЦІЙ

Гдешинський Д.Е.,

старший науковий співробітник наукової лабораторії

Національної академії Служби безпеки України

ORCID: 0009-0009-0730-2638

e-mail: ubg-bt@ukr.net

Гдешинський Д.Е. Теоретико-правові підходи до класифікації санкцій.

Теоретико-правові підходи до класифікації санкцій – це систематизовані концепції, які використовуються для аналізу, визначення та структурування санкцій у правовій системі. Вони базуються на теорії права і допомагають впорядкувати різні види санкцій залежно від певних критеріїв.

У статті розглянуто теоретико-правові підходи до класифікації санкцій у правовій системі, що є важливим аспектом для забезпечення правозастосування та правової відповідальності. У дослідженні визначено ключові підходи до класифікації санкцій, а саме – залежно від характеру заходів впливу та органів, що їх застосовують та за способом охорони правопорядку.

Залежно від характеру заходів впливу та органів, що їх застосовують виділяються кримінально-правові, адміністративно-правові, дисциплінарно-правові санкції. У статті висвітлено, що кримінально-правові санкції застосовуються для найсерйозніших правопорушень, та передбачають суворі покарання, включаючи позбавлення волі. Такі санкції застосовуються виключно судом. Адміністративно-правові санкції є менш суворими і спрямовані на попередження правопорушень без суттєвого обмеження прав громадян, та сприяють підтримці правопорядку без перевантаження судової системи. Такі санкції застосовуються не тільки судом, а і уповноваженими державними органами чи їхніми посадовими особами.

Дисциплінарно-правові санкції, на відміну від кримінально-правових та адміністративно-правових, застосовуються адміністрацією установи, підприємства чи організації. Такі санкції є механізмом внутрішнього контролю та управління у багатьох установах, підприємствах, організаціях, що допомагає підтримувати професіоналізм і етичні стандарти.

За способом охорони правопорядку виділяються правовідновлювальні та штрафні (каральні) санкції.

Правовідновлювальні санкції слугують для відновлення первісного стану речей, поновлення прав або відшкодування збитків, завданих правопорушенням. Штрафні (каральні) санкції мають на меті покарання правопорушника, попередження подальших порушень і стримування інших осіб від подібних дій. Вони зосереджені на покаранні, не обов'язково відновлюючи стан до порушення, але забезпечуючи справедливість і відповідальність.

Висвітленні в статті підходи до класифікації санкцій дозволяють розмежовувати санкції за різними ознаками та цільовими установками, що, в свою чергу, забезпечує правильне та ефективне їх застосування в конкретних правових ситуаціях.

Підкреслюється, що систематизовані підходи до класифікації санкцій підвищують ефективність правової відповідальності та сприяють прозорості у правовому процесі, зокрема в кримінальних та адміністративних справах.

В статті увага приділена і аналізу українських публікацій з різних підходів до класифікації санкцій, що дозволяє оцінити поточний стан української наукової думки щодо цієї теми.

Ключові слова: санкції, класифікація, кримінально-правова санкція, адміністративно-правова санкція, дисциплінарно-правова санкція, право відновлювальна санкція, штрафна (каральна) санкція.

Hdeshynskiy D.E. Theoretical and legal approaches to the classification of sanctions.

Theoretical and legal approaches to the classification of sanctions are systematized concepts used to analyze, define, and structure sanctions within a legal framework. These approaches are based on legal theory and help organize various types of sanctions depending on specific criteria.

This article discusses theoretical and legal approaches to sanction classification in the legal system, emphasizing the importance of their application in law enforcement and legal accountability. Key approaches to sanction classification include distinctions based on the nature of enforcement measures and the bodies applying them, as well as the methods of maintaining legal order.

Sanctions are categorized into criminal, administrative, and disciplinary sanctions, with criminal sanctions being the most severe, applied by the court for serious offenses, including imprisonment. Administrative sanctions, which are less severe, aim to maintain public order without overburdening the judicial system and are applied by authorized state bodies or officials. Disciplinary sanctions, unlike criminal and administrative ones, are applied by the administration of an organization and serve as an internal control mechanism within institutions to maintain professionalism and ethical standards.

Sanctions are further divided into restorative and punitive (penal) categories. Restorative sanctions aim to restore the original state, rights, or compensate for damages caused by the violation. Punitive sanctions, on the other hand, focus on punishing the violator, preventing future offenses, and deterring others, emphasizing justice and responsibility over restoring the previous state.

The approaches outlined in the article enable the differentiation of sanctions based on different characteristics and objectives, ensuring their correct and effective application in specific legal situations. Systematized approaches to sanction classification improve the effectiveness of legal responsibility and transparency in legal processes, especially in criminal and administrative cases.

Additionally, the article analyzes Ukrainian publications on sanction classification approaches, providing insight into the current state of Ukrainian scholarly thought on the topic.

Key words: Sanctions, classification, criminal-law sanction, administrative-law sanction, disciplinary-law sanction, restorative sanction, punitive (penal) sanction.

Постановка проблеми. Теоретико-правові підходи до класифікації санкцій є необхідними для систематизації та уніфікації класифікації санкцій у правовій системі для забезпечення їхнього правильного і послідовного застосування. На сьогодні існує велика кількість різновидів класифікацій санкцій, що застосовуються в різних галузях права. Основна проблема полягає в тому, що відсутність чітко визначених підходів для класифікації санкцій створює неоднозначність у правозастосовній практиці, що може призводити до правової плутанини, зловживань або неправильного тлумачення норм.

Важливість чіткого структурування класифікацій санкцій полягає також у тому, що вони виконують різні функції, наприклад, каральну чи відновлювальну. Невизначеність щодо критеріїв і підходів до класифікації ускладнює реалізацію цих функцій і може знижувати ефективність правової відповідальності.

Тож, в цій роботі ми розглянемо два ключових підходи до класифікації санкцій, які, на нашу думку, найбільше сприяють прозорості, передбачуваності та ефективності застосування санкцій.

Метою цього дослідження є аналіз двох підходів до класифікації санкцій, які, на нашу думку, відіграють ключову роль у правовій системі, а саме – залежно від характеру заходів впливу та органів, що їх застосовують та за способом охорони правопорядку.

Окремим аспектом є аналіз наукових праць українських дослідників, присвячених цим підходам.

Стан опрацювання проблематики теоретико-правових підходів до класифікації санкцій українськими науковцями демонструє активний розвиток досліджень у цій сфері. Багато українських правознавців приділяють увагу систематизації санкцій, їх правовим наслідкам та впливу на правозастосування. Проте єдиної узгодженої концепції поки не розроблено, і через це кожен дослідник акцентує увагу на тих підходах до класифікації, які вважає найбільш важливими і ключовими у правовій системі.

Зазначеній темі присвячені, зокрема, наукові праці таких вчених, як Сопронюк О., Корабель М., Лежнева Т., Заросило В., Близнюк І., Грохольский В., Басс В., Міхно А., Середа К.

Викладення основного матеріалу. Санкція є юридичною мірою відповідальності, яка виступає засобом забезпечення виконання правових норм, забезпечуючи правопорядок через застосування примусових заходів до порушників. Санкції мають на меті не лише покарання, а й запобігання правопорушенням. Вони забезпечують державну охорону правопорядку шляхом встановлення наслідків за порушення юридичних обов'язків [1, с. 235].

Класифікація санкцій є важливою через декілька причин. По-перше, вона дозволяє систематизувати різні види заходів, що застосовуються в юридичній практиці, залежно від їх природи, ха-

рактеру та способу впливу. Це допомагає визначити, які санкції є найбільш ефективними в різних правових ситуаціях, забезпечуючи чіткість у їх застосуванні. По-друге, правильна класифікація сприяє покращенню правозастосовної діяльності та гарантує правову відповідальність відповідно до законодавства, що підвищує захист прав громадян і держави.

Одним з найважливіших підходів до класифікації санкцій, на нашу думку, є підхід залежно від характеру заходів впливу та органів, що їх застосовують.

За допомогою такого підходу, санкції поділяються на:

1. кримінально-правові,
2. адміністративно-правові,
3. дисциплінарно-правові.

Такий поділ дозволяє застосовувати різні заходи відповідальності залежно від характеру порушення. Це сприяє точній правовій оцінці поведінки порушника та забезпечує належний правовий вплив. Наприклад, кримінально-правові санкції застосовуються для найсерйозніших порушень, зокрема злочинів, та передбачають суворі покарання, включаючи позбавлення волі. Адміністративно-правові санкції впливають на менші правопорушення і можуть включати штрафи або тимчасове обмеження прав. Дисциплінарно-правові санкції в свою чергу спрямовані на порушення трудових чи службових обов'язків.

Такий поділ забезпечує диференційоване та адекватне реагування на різні типи правопорушень, що робить правову систему гнучкішою та ефективнішою.

В статті 65 Кримінального кодексу України зазначено, що саме суд призначає покарання. Відповідно до ст. 51 Кримінального кодексу України, до осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, судом можуть бути застосовані такі види покарань: штраф; позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; службові обмеження для військовослужбовців; конфіскація майна; пробаційний нагляд; арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі на певний строк; довічне позбавлення волі [2].

Отже, кримінально-правові санкції (позбавлення волі, виправні роботи, штраф та інші) застосовуються виключно судом.

Марія Корабель в своїй статті «Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми» досліджує важливість кримінальних санкцій в Україні, акцентуючи на їхньому впливі на досягнення правосуддя та запобігання злочинам. Автор зазначає, що правильне співвідношення між тяжкістю злочину та покаранням сприяє формуванню ефективної системи санкцій, яка забезпечує захист прав і свобод громадян. Також підкреслюється необхідність їх постійного вдосконалення для досягнення більшої відповідності міжнародним стандартам прав людини та забезпечення правосуддя [3, с. 288].

Взагалі, вдосконалення кримінальних санкцій для досягнення більшої відповідності міжнародним стандартам прав людини є важливим для забезпечення справедливого та гуманного правосуддя. Це сприяє зменшенню ризиків порушення прав осіб, які зазнають покарання, та дозволяє країні відповідати вимогам міжнародних організацій, таких як ООН та Європейський Союз. Крім того, таке вдосконалення посилює ефективність кримінальних санкцій у запобіганні злочинам.

Відповідно до ст. 24 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за вчинення адміністративних правопорушень можуть застосовуватись такі адміністративні стягнення: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; громадські роботи; виправні роботи; суспільно корисні роботи; адміністративний арешт; арешт з утриманням на гауптвахті [4].

Якщо казати про адміністративно-правові санкції, то вони застосовуються не тільки судом, а і уповноваженими державними органами чи їхніми посадовими особами. Це дозволяє оперативно реагувати на правопорушення та забезпечувати контроль за виконанням законів на різних рівнях.

Наприклад, як передбачає ст. 222 Кодексу України про адміністративні правопорушення, уповноваженими працівниками підрозділів Національної поліції штраф може стягуватися на місці вчинення адміністративного правопорушення [4].

Адміністративно-правові санкції, як правило, мають менш суворі наслідки, ніж кримінальні. Ці санкції часто використовуються для порушень, що не є настільки серйозними, як кримінальні, і не передбачають глибокого втручання у правові процеси. Вони, як правило, допомагають зберегти порядок без необхідності залучення судових органів.

Володимир Заросило, Ігор Близнюк, Володимир Грохольський, Вікторія Басс та Аліна Міхно в статті «Порівняльний аналіз адміністративних та кримінальних покарань в Україні та деяких зарубіжних країнах і перспективи змін», роблять висновок про те, що адміністративні стягнення та кримінальні покарання мають різну мету та рівень втручання в права осіб. Адміністративні стягнення є менш суворими і спрямовані на попередження правопорушень без суттєвого обмеження прав громадян, та сприяють підтримці правопорядку без перевантаження судової системи, а кримінальні покарання, в свою чергу, мають більшу тяжкість і застосовуються за серйозніші правопорушення, що потребують покарання для відновлення справедливості та попередження злочинів [5, с. 255].

Дисциплінарно-правові санкції можуть бути застосовані в різних сферах діяльності, зокрема на державній службі, у правоохоронних органах та інших інституціях. Вони є важливими інструментами для підтримки внутрішнього порядку та ефективності виконання службових обов'язків. За порушення дисциплінарних вимог можуть бути накладені різні стягнення, що варіюються від простих зауважень до звільнення з посади.

Наприклад, Кодекс законів про працю України, в ст. 147 зазначає, що за порушення трудової дисципліни до працівника може бути застосовано тільки один з таких заходів стягнення: догана; звільнення [6].

Дисциплінарно-правові санкції, на відміну від кримінально-правових та адміністративно-правових, застосовуються адміністрацією установи, підприємства чи організації. Наприклад, відповідно до ст. 147-1 Кодексу законів про працю України, дисциплінарні стягнення застосовуються органом, якому надано право прийняття на роботу (обрання, затвердження і призначення на посаду) даного працівника [6].

Дисциплінарні санкції важливі тим, що вони є механізмом внутрішнього контролю та управління у багатьох установах, підприємствах, організаціях, що допомагає підтримувати професіоналізм і етичні стандарти. Водночас їх застосування має бути чітко регламентоване для забезпечення справедливості та прозорості.

Ще одним важливим підходом до класифікації санкцій, на нашу думку, є підхід за способом охорони правопорядку.

За допомогою такого підходу, санкції поділяються на:

1. правовідновлювальні,
2. штрафні (каральні).

Поділ санкцій на правовідновлювальні та штрафні (каральні) має важливе значення як для теоретичного, так і для практичного застосування правових норм. Цей поділ допомагає краще розуміти, з якою метою та в яких умовах застосовуються ті чи інші санкції, а також визначає стратегію їхнього застосування.

Тетяна Лежнева в своїй статті «Функціональна характеристика правовідновлювальних санкцій трудового права» аналізує правовідновлювальні санкції у контексті трудових правовідносин. Авторка наголошує, що правовідновлювальні санкції спрямовані не на покарання, а на відновлення порушеного правового стану, наприклад, поновлення на посаді або виплата недоотриманої заробітної плати.

Основні функції правовідновлювальних санкцій авторка розглядає через призму трудовому права.

1. Компенсаційна функція. Основна мета правовідновлювальних санкцій компенсувати завдану шкоду або відшкодувати втрати, які поніс працівник внаслідок порушення його трудових прав. Це може включати виплату заборгованої заробітної плати, компенсацію за незаконне звільнення чи інші форми матеріальної шкоди.

2. Відновлювальна функція. Ця функція спрямована на відновлення порушених прав і повернення правовідносин до стану, який існував до їхнього порушення. Наприклад, якщо працівника

було незаконно звільнено, правовідновлювальні санкції можуть передбачати його поновлення на посаді.

3. Реституційна функція. Передбачає повернення до первісного стану або анулювання наслідків неправомірних дій. Наприклад, якщо в трудових правовідносинах були здійснені порушення, то санкції можуть мати на меті скасування незаконних рішень роботодавця.

Таким чином, правовідновлювальні санкції виконують важливу роль у забезпеченні соціальної справедливості, захисту прав працівників та стимулюванні дотримання трудового законодавства [7, с. 188].

Отже, правовідновлювальні санкції зосереджені на відновленні порушених прав і забезпеченні справедливості для потерпілих сторін. Їх застосування дозволяє виправити негативні наслідки порушень прав та законних інтересів осіб або організацій, а також зберегти баланс у суспільстві, оскільки така санкція сприяє поверненню порушених ресурсів чи компенсації шкоди. Також дозволяє уникнути надмірної каральної реакції, що може сприяти недовіри до правової системи та викликати відчуття несправедливості.

Це важливо в контексті правовідносин, де основною метою є виправлення ситуації та відновлення правопорядку, а не лише покарання правопорушника. Тому застосування таких санкцій допомагає підтримувати справедливість та мінімізувати негативні соціальні наслідки порушень.

Штрафні (каральні) санкції орієнтовані на покарання правопорушника і на попередження подібних порушень у майбутньому [8, с. 122]. Їх важливість полягає в забезпеченні превенції правопорушень шляхом заохочення осіб уникати протиправних дій через страх перед негативними наслідками, а також відновленні правопорядку у суспільстві шляхом встановлення санкцій, які обмежують права порушників (наприклад, позбавлення волі чи штрафи), та зміцненні авторитету держави та правової системи, коли люди бачать, що порушення має свої наслідки і не залишається безкарним.

Штрафні санкції є необхідними для підтримання дисципліни і забезпечення правопорядку, особливо у випадках серйозних правопорушень.

Висновки. Існують різні теоретико-правові підходи до класифікації санкцій. В цій статті було висвітлено два важливих підходи, а саме – залежно від характеру заходів впливу та органів, що їх застосовують (кримінально-правові, адміністративно-правові, дисциплінарно-правові санкції) та за способом охорони правопорядку (*правовідновлювальні*, штрафні (каральні) санкції).

Кримінально-правові, адміністративно-правові та дисциплінарно-правові санкції відіграють важливу роль у забезпеченні правопорядку. Кримінальні санкції забезпечують стримування від серйозних правопорушень, адміністративні – використовуються для порушень, що не є настільки серйозними, як кримінальні, та допомагають зберегти порядок без необхідності залучення судових органів. А дисциплінарні – сприяють дотриманню норм і правил у професійних середовищах. Ці санкції разом сприяють стабільності та правовому порядку, стимулюючи відповідальність за правопорушення в різних сферах життя.

Правовідновлювальні та штрафні (каральні) санкції виконують важливі функції у правозастосуванні. Правовідновлювальні санкції спрямовані на відновлення порушених прав, компенсацію збитків та поновлення порушеного правопорядку, що забезпечує справедливість у правовій системі. Натомість штрафні санкції мають каральну мету і слугують покаранням за правопорушення, вони стримують від подальших порушень та виховують відповідальність. Такий поділ є важливим для ефективного регулювання поведінки в суспільстві. У загальному контексті, поділ на правовідновлювальні та штрафні санкції допомагає чіткіше розуміти функції права – чи то відновлення справедливості, чи покарання і попередження правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сопронюк О. Поняття санкції у теорії права. Історико-правовий часопис. 2016. № 1(7). С. 234-240. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10795/1/%D1%81%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BD%D1%8E%D0%BA.pdf> (дата звернення: 09.10.2024).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Корабель М. Правовий аналіз формування санкцій кримінально-правової норми. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 2. С. 287-291. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/>

- server/api/core/bitstreams/ebfc75e8-a489-47d0-b0ef-90f2616995b9/content (дата звернення: 09.10.2024).
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради України*. 1984. № 51. Ст. 1122.
  5. Zaryslyo V., Blyznyuk I., Grokholskij V., Bass V., Mikhno A. Comparative analysis of administrative and criminal punishments in Ukraine and some foreign countries and prospects for changes. *Social & Legal Studios*. 2023. № 6(4). Pp. 251-258. URL: <https://sls-journal.com.ua/uk/journals/tom-6-4-2023/porivnyalny-analiz-administrativnykh-ta-kriminalnykh-pokaran-v-ukrayini-ta-deyakikh-zarubizhnykh-krayinakh-i-perspektivi-zmin> (дата звернення: 10.10.2024).
  6. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. № 50. Ст. 375.
  7. Лежнёва Т.М. Функціональна характеристика правовідновлювальних санкцій трудового права. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4(2). С. 186-194. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vznu_Jur_2014_4\(2\)_26](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Vznu_Jur_2014_4(2)_26) (дата звернення: 11.10.2024).
  8. Серєда К.О. Штрафні (каральні) санкції норм кримінального процесуального права, що регламентують запобіжні заходи. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 3 (25). С. 122-124. URL: https://ibn.idsi.md/ro/vizualizare_articol/52608/gscholar (дата звернення: 11.10.2024).